

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Sheridan, J. (1992): WAC and libraries: A look at the literature. *Journal of Academic Librarianship*, 18. 90–94.

Thematic debate (2005): Thematic Debate on Information Literacy. *UNESCO WebWorld Newsletter*. 2005. április 21-i megtekintés, portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=18565&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Varis, T. (2003): *New literacies and e-learning competences*. 2003. február 13-i megtekintés, <http://www.elearningeuropa.info/>

Workshop (2006): Workshop on Information Literacy Initiatives for Central and South East European Countries. Draft conclusions and recommendations to UNESCO and CEI. International Center for Promotion of Enterprises, Ljubljana. 2006. június 4-i megtekintés, <http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php->

[URL_ID=21870&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=21870&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html)

Virkus, S. és mtsai (2005): Information Literacy and Learning. In Kajberg, Leif – Lorrington, Leif (szerk.): *European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education*. Royal School of Library and Information Science, Copenhagen.

Ward, D. (2006): Revisioning information literacy for lifelong learning. *Journal of Academic Librarianship*, 32. 396–402.

Koltay Tibor

Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar,
Informatikai és Könyvtártudományi Tanszék

Értelmezés és megértés

A magyarországi cigányság korai történetének historiográfiája

A cigányság és a többségi társadalom közti kulturális kapcsolatok megértésének egyik fontos eleme az a kérdés, hogy a többség milyen képet alakított ki magának a cigányságról, ez a kép milyen forrásokból táplálkozott és hogyan alakult ki. Mai cigányképünk gyökerei a késő középkori és koraiújkorai első kapcsolatok után a 18–20. századi történetírásban kereshetők.

Dolgozatomban ezért annak próbálom meg utánajárni, hogy az egyes történetírók milyen értelmezési kereteket alkottak a cigányság történetének megírásakor, milyen szerepet szántak nekik az ország egészének történetében, mit tartottak fontosnak megjegyezni róluk, milyen források álltak rendelkezésükre és hogyan értelmezték ezeket. Végül arra a kérdésre szeretnék választ kapni, hogyan vált a cigánysággal kapcsolatos történetírás valóban tudományos módszereket alkalmazó, megértő diszciplínává, milyen utat járt be és milyen sajátos nehézségekkel kellett megküzdenie. Minden tárgyalt korszakban sorra veszem a cigányság történetével kapcsolatos forrásfeltárási és -kiadási munkákat, a kisebb tanulmányokat és a nagyobb ívű összefoglalókat, végül a magyarországi nemzeti-ségekkel kapcsolatos szakirodalmat és az országtörténeti szintéziseket.

A cigánytörténeti kutatások kezdetei

Német nyelvterületen a 17. század közepén jelentek meg az első, cigánysággal foglalkozó tanulmányok. Ezek elsősorban a cigányok európai történetével foglalkoztak, azonban nem tisztán tudományos célzattal: szerzőik célja, hogy igazolják a cigányság eddigi megítélését, és felsorolják a velük kapcsolatos rendelkezéseket, hogy azok folytatására sarkallják a politikai döntéshozókat. (1) A ciganológia valódi megalapítójának azonban nem ezeket a korai kísérleteket, hanem Heinrich Grellmann nagy hatású tanulmányát (*Die Zigeuner. Ein historischer Versuch...*) tekintik. Írása jó ideig meghatározónak bizonyult az európai szakirodalomra nézve. Ez a siker azonban mindössze azon alapult, hogy Grellmantól sok későbbi szerző kritikátlanul vett át adatokat és érveket. Ez annál na-

gyobb kárt okozott, mivel a Grellmann munkájában megrajzolt cigánykép „egy válogatott, szubjektív bizonyítékokon alapuló és megszerkesztett ábrázolás” (Mayall, 1999).

A cigánysággal kapcsolatos tudományos érdeklődés Magyarországon Grellmann munkájával szinte egyidőben, a 18. század második felében született meg, bár még jó ideig nélkülözött minden rendszerességet. Eltérő képzettségű és társadalmi státusú emberek kezdtek foglalkozni a cigányság történetével, más és más indíttatásból. Volt, aki nyelvészeti, más zenei vonalon indult el, megint másokat a segíteni akarás motivált, és az aktuális társadalmi gondokból indultak ki.

Vályi István református lelkész leydeni tanulmányai alatt lett figyelmes az indiai és a cigány nyelv hasonlóságára. Nyelvészeti alapon elsőként bizonyította a cigányság indiai eredetét. Következtetéseit, amelyeket néhány év múlva maga Grellmann is felhasznált művében, Bécsben tette közzé, az *Anzeigen aus sämmtlich-kaiserlich-königlichen Erbländern* 1776-os számában.

A 18. század végén és a 19. század első két évtizedében több műkedvelő köznemes készített népszerűsítő stílusú tanulmányokat, kompendiumokat Magyarország történetéről (Gunst, é. n. [2000], 175.). Ennek a vonulatnak tagja az az Enessey György, aki Győr vármegyei táblabírói munkája mellett két tanulmányt készített a cigányokról. Ugyan ismerte és használta a legfrissebb szakirodalmat, Vályi és Grellmann munkáit, valamint a kortárs földrajzi műveket, azonban elavult módszereket (például önkényes etimologizálás) használt. Felbukkannak írásában a korban jól ismert negatív eredetmondák és nyugati mítoszok magyarított változatai (a cigányság szerinte nem Szent Lajos francia király, hanem II. András kereszties hadjáratához csatlakozva érkezett el először Európába). Összekapcsolódik nála a bibliai eredetmagyarázat, az egyiptomi származás tudata és a történeti valóság (Grellmann nyomán állítja, hogy a cigány nyelv indiai eredetű; ugyanakkor rokonítja az indiai és a palesztinai lakosságot). (2) Úgy tartja, a cigányok katonának alkalmatlanok, de zenésznek ki-

A cigánysággal kapcsolatos tudományos érdeklődés Magyarországon Grellmann munkájával szinte egyidőben, a 18. század második felében született meg, bár még jó ideig nélkülözött minden rendszerességet. Eltérő képzettségű és társadalmi státusú emberek kezdtek foglalkozni a cigányság történetével, más és más indíttatásból. Volt, aki nyelvészeti, más zenei vonalon indult el, megint másokat a segíteni akarás motivált, és az aktuális társadalmi gondokból indultak ki.

válóak. Ugyanakkor lehetetlen őket civilizálni: „a dzigán tsak dzigán marad mind öröké. Valamint a’ farkasbúl soha nem léssen bárány”; ezen bukott el Mária Terézia próbálkozása a cigányság integrációjára (Enessey, 2002, 37.). Tévedései és naivitása ellenére Enessey nagy érdeme, hogy ő írt először magyar nyelvű értekezést a cigányságról.

Enesseyhez hasonló műkedvelő, de az alapvető szakirodalmat jól ismerő nemesúr volt gróf Fáy István, aki 1842-ben közzétett cikkében jószándékú javaslatot tett a cigánysággal kapcsolatos gondok megoldására. Röviden kitér a cigányság történetére: „valóban érdekes egy nép, mind régisége miatt, mind mivel romanticában nagy szerepet játszott.” Timur Lenk győzelme után rajzoltak szét, Magyarországra is a 15. század elején érkeztek. Bár indiai eredetűek, mindenütt egyiptominak mondták magukat. Nagyida 16. századi ostromára hivatkozva a szerző kijelenti, hogy nem feltétlenül hasznavehetetlenek katonaként, egyébiránt pedig kitűnően zenélnek, aranyosok, és ritka szép nők vannak közöttük. Megállapítja, ha orvosolnák nyilvánvaló hibáikat, megszüntetnék a kóborlásukat, „ugy mind a haza, mind az emberiség sokat nyerhet velök” (Fáy, 1842, 253–256.) (3)

1859-ben franciául, 1861-ben pedig magyarul jelent meg Liszt Ferenc *A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon* című könyve. Következtetései alapvetően hibásak, hiszen a cigányok által játszott magyar zenét azonosította a cigány zenével. A mű fontos hozadéka azonban, hogy a cigányságot már értékek hordozójaként és értékteremtőként írja le. A könyv érdekes vonása, hogy a szerző (bár erősen romantikus hevülettel) megpróbálja értelmezni a cigányság lelkületét, a cigány történelem ritmusát, és innen közelít a népköltészetük és dalaik felé (Liszt, 2004, 5–11.). Történetükkel csak érintőlegesen és rendszertelenül foglalkozik (Liszt, 2004, 123–129., 137–142., 244–249.). Szerinte a 13. század óta élnek cigányok Magyarországon, régebben, mint Európa többi országában, ezért itt jobban be tudtak illeszkedni, kamatoztatni tehetségüket; ugyanakkor megjegyzi, hogy a magyarok sem üldözték őket soha. A felvilágosult abszolutizmus próbálkozásait is a cigányok integrálására tett jószándékú, de átgondolatlan kísérletként értékeli. Általában elmondható, hogy Liszt a kulturális kapcsolatokra koncentrált, a cigányság és a magyarok kapcsolatának harmonikus oldalát emeli ki.

A korszak szerzői közt – a megfelelő infrastruktúra, tudományos közélet hiányában – még nem bontakozott ki szakmai vita sem a cigányság származásával, sem antropológiai jellemzőivel kapcsolatban. Vályi érveit a cigányság indiai eredete mellett hamar elfogadták, míg a bibliai eredetmagyarázat magától kikopott. Igazi (bár csak részben ciganológiai, inkább zenetörténeti) vitát először Liszt könyve váltott ki. Megjelenése után szinte azonnal komoly bírálatokat kapott; jóllehet a magyar és a cigány zene azonosítását végleg megcáfoló Bartók tanulmányaiig még évtizedeket kellett várni.

A kiegyezéstől a világháborúig

A 19. század második felében a cigánysággal már mint sajátos, értékes kultúrát hordozó népcsoporttal kezdtek foglalkozni. Ezt jelzik Wlislöcki Henrik és Hermann Antal európai színvonalú néprajzi kutatásai, valamint Habsburg József főherceg romológiai érdeklődése (Vágh, é. n. [1983], 28–29.).

A cigányság jelenkori helyzete mellett múltja iránt is fellendült az érdeklődés. A kiegyezés után megnyíló levéltárakból tömegesen kerültek elő olyan, eddig ismeretlen források, amelyek a lezártak hitt problémákat új megvilágításba helyezték, pontosították. A hirtelen nagy arányokban megindult forrásfeltárások szinte parttalaná és rendszertelenné váltak (Gunst, é. n. [2000], 201–202.). Ez jellemző a cigánysággal kapcsolatos források közzétételére is, amely elsősorban az Ethnographia, a Történelmi Tár és a Századok hasábjain folyt. (4) A kutatók rábukkantak egy-egy érdekes okiratra, elszórt adatra, és történeti érdekességként, „adalékként” közölték, általában bővebb kommentár nélkül. Nem helyezték tágabb kontextusukba és nem értékelték őket, bár megvolt annak igénye, hogy az egy-két oklevél közzétételével a cigányság egész történetének megrajzolásához járuljanak hozzá. Csontos János megállapítása szerint a cigányok „előnyös és nem előnyös tulajdonaik által” kitűntek, és játszottak is némi szerepet a magyar történelemben, ezért érdemes hozzájárulni történetük feltáráshoz (Csontos, 1877, 454–456.). Lukinich Imre Dés város levéltárában lelt három 16. századi okmányt, amelyeket azzal a céllal tett közzé, hogy orvosolja a cigányság történetével kapcsolatos legnagyobb gondot, a forráshiányt (Lukinich, 1905, 372–374.). Ezeknek a korai közléseknek nagy hibája, hogy több esetben fordulnak elő félreolvasások, értelmezési problémák, a kommentárokból nem egyszer gúnyos megjegyzések és értékítéletek. (5)

A forráskiadásokhoz hasonlóan a cigányság történetével kapcsolatos feldolgozások is inkább szórványosak, egy-egy részproblémára vagy kisebb régióra összpontosítanak. A kor egyik legjelesebb történésze, Márki Sándor az Arad megyei cigányság történetét írta meg (Márki, 1890, 442–447.), Kovács János pedig a szegedi cigánysággal foglalkozott (Kovács, 1895, 187–198., 280–288., 388–393.). A kisebb kultúrtörténeti érdekességeket

közlő Lehoczky Tivadar a munkácsi cigányok 16–19. századi történetéről igyekezett átfogó képet adni, elemzése azonban mindvégig az általánosan ismert és bevett sztereotípiák mentén halad. Megpróbálja rekonstruálni szervezetüket, részletezi a velük kapcsolatos közbiztonsági és közegészségügyi gondokat és a felvilágosult politikának a cigányok civilizálására, integrálására tett kísérleteit. Kiemeli, hogy a zenélés volt számukra szinte az egyetlen lehetőség a beilleszkedésre és a megbecsültebb, magasabb kereseti lehetőségeket biztosító tevékenységek üzésére (Lehoczky, 1905, 146–150.). Takáts Sándor 1915-ben megjelent cikkében szintén a cigányzenéről ír, a rá jellemző lelkes hangvételen, a tényanyagot sok szórványos adattal, idézettel illusztrálva (Takáts, é. n. [2000], 144–157.).

A szakirodalomban többen tettek kísérletet arra, hogy igazolják: cigányok már a 13. vagy a 14. századtól kezdve élnek Magyarországon. Lehoczky Tivadar településnevek (Egyházas-Zigány, Czigányócz) alapján igyekezett bizonyítani, hogy már a 14. században is éltek Magyarországon cigányok. Sőt egy 1373-as per kapcsán megkockáztatja, hogy a perben érintett nemes Zigány család már a 13. század óta Északkelet-Magyarországon élt, hiszen ennyi idő biztosan kellett a nemzetség tagjainak, hogy érdemeket szerezzenek, és kivívják a nemességüket (Lehoczky, 1894, 826–828.). Ezt az irányzatot erősítette elbeszélő forrásokra, Johann Thurmaier bajor évkönyveinek hibás, 1664-es kiadására támaszkodva Szalay Béla is (Szalay, 1914, 89–93.). (6) Igazi szakmai vita azonban ekkor nem bontakozott ki. A cigányság korai jelenlétét igazoló cikkek nem keltettek nagyobb érdeklődést, a nevek hasonlóságán alapuló, felületes érvek cáfolatát történeti és nyelvészeti kutatások csak az 1970-es években adták meg. (7)

A rendszertelenség és a szakmai tévedések, pontatlanságok ellenére már megszületett az igény az átfogó, rendszerező történeti művek készítésére. Előbb egy osztrák szerző írt monográfiát a magyarországi és erdélyi cigányokról (Schwicker, 1883), két és fél évtized múlva pedig a jogász végzettségű, de hírlapíróként dolgozó Déry Gyula készített nagy szintézist egész Európa cigányságáról (Déry, 1908).

Annak ellenére, hogy elkészültek a kor színvonalán álló első összefoglalások a cigányság történetéről, azt nem tekintették a magyar állam és magyar nemzet története integráns és lényeges részének.

A Szalay József által írt és Baróti Lajos által átdolgozott *A magyar nemzet története*, amely a Millennium tiszteletére jelent meg, viszonylag nagy teret szán a cigányság bemutatására. Összefoglalót ad egész európai történetükről: megemlíti, hogy a mongol támadások miatt hagyták el Indiát, és a 15. század elejére érkeztek meg Európába. Itt aztán, „hogy maguk iránt jóindulatra bírják a keresztény lakosságot, nem vallották be valóságos eredetüket, hanem azt hazudták, hogy Egyiptomból vallásuk miatt kiűzött keresztények”. Hiába volt azonban a mítosz, hiába Zsigmond menlevele és a konstanzi zsinaton történt megjelenésük, hamarosan irtó hadjáratokat kezdtek ellenük. Elfogadhatatlan volt ugyanis „kóbor életmódjuk” és rendszeres lopási, csalási ügyeik. Másként alakult viszont a sorsuk a Kárpát-medencében: a szerzők itt kiemelik, hogy a „magyar nép az összes európai népek közül legkevésbé fanatikus. A cigányokat mindjárt eleitől fogva csak szegény, szájalomra méltó népnek tekinté s később sem vált üldözőjükké.” A zenélés mint az integráció legfontosabb formája szerepel. Ezen kívül a kötet megemlíti, hogy Dózsa György öccsét egy erdélyi cigány hóhér fejezte le, viszont azt is, hogy cigány származású volt Rézván István moldvai vajda, az erdélyi fejedelem vazallusa és a híresztelések szerint Szelepchényi György kancellár is (Szalay és Baróti, 1897).

A Millennium tiszteletére 1895–98 között kiadott, Szilágyi Sándor által szerkesztett *A magyar nemzet története* már jóval kisebb hangsúlyt fektet a magyarországi cigányság történetére. A cigányság 16. századi és 17. század eleji történetéről semmi érdemlegeset nem tudhatunk meg. A 17. század végéről szóló VII. kötetben Acsády Ignác már valamilyen több információt közöl, említést tesz a Kapy György szolgálatában hamis pénzt verő

cigányokról, valamint II. Rákóczi Ferenc cigányzenészeréről (*Acsády*, 1897, 382., 667.). A cigányság általános helyzetéről szólva megjegyzi, hogy a földesurak kiváltságokat adtak nekik, a megyék azonban nemigen túrték őket: Heves vármegye például 1679-ben elűzte a cigányokat területéről (*Acsády*, 1897, 394.). Marczali Henrik a 18. századi kulturális (oktatásügyi és vallási) állapotok leírásakor megjegyzi, több olyan társadalmi és etnikai csoport volt Magyarországon, amely alatta maradt a kor kulturális színvonalának: a betyárok, kanászok, a pásztorkodó románok nagy része, de leginkább „kívüle áll az emberi társaságnak és törvényeinek a nagyszámú cigányság”. Mária Terézia tette felvilágosult politikája egyik célkitűzésévé az ő letelepítésüket, megtérítésüket és leszoktatásukat a dőghúsevésről (*Marczali*, 1898, 357.). II. József közigazgatási, alkotmányos reformjai közt említi meg az 1782-es emberevőpert mint az egyik olyan szomorú esetet, amelyben a császár reformjainak erkölcsi alapját találhatta (*Marczali*, 1898, 411.). Végül a Horea és Closca vezette román parasztfelkelés ismertetésekor említi utójára a cigányokat, mint akik fegyverkovácsként a felkelők mellett álltak (*Marczali*, 1898, 421.).

Marczali Henrik néhány évvel később, 1898 és 1905 között kiadott munkájában, a *Nagy képes világtörténetben* sem közvetített több ismeretet és kedvezőbb megítélést olvasóinak. Mindössze ennyit jegyez meg a cigányságról, a 17. század eleji Erdély közállapotairól szólva: „A várak és helységek körül sok czigány tanyázik. Mindenféle piszkos foglalkozást űznek, közülök veszik a hóhérokat.” (*Marczali*, 2002a) Mivel a cigányság nem az általánosot, nem a fejlődés fő áramát testesíti meg a világtörténelemben, nem is szükséges bővebben ismertetni (*Marczali*, 2002b).

A két világháború között

Az 1920-as évektől a cigánysággal kapcsolatos forrásközlés teljesen megrekedt; fontosabb publikációk is csak az Ethographia hasábjain jelentek meg korai történetük egy-egy részkérdésével kapcsolatban. (8)

1931-ben Bartók Béla vette alapos kritika alá Liszt Ferenc meglátásait a cigányzenéről, kijelentve: amit a cigányok játszanak, az „újabb magyar népies műzene”; ez ugyan korántsem értéktelen, mégsem azonos a cigányok zenéjével (*Bartók*, 1931, 49–50.). Dömötör Sándor 1934-es cikkében szintén a cigányzene eredetét kutatta. Alapkérdése: „milyen eszmeáramlatok, körülmények és hatások alatt fogadta el a magyar a cigányt és a cigányzenélést sajátjának.” Rengeteg 16–19. századi szórványadatot és forrást vizsgál meg, hogy bemutassa a cigányság iránti rokonszenv fejlődését. Végül megállapítja, a cigányok már a 15. század eleje óta dolgoztak muzsikusként, de igazán népszerűvé csak a 18. század első felében váltak (*Dömötör*, 1934, 157., 177.).

Dömötör 1935-ben megjelent cikkében egy, a 18. századi irodalmi forrásokban és a folklórban meglévő motívum, a cigányok ennivalóból épült templomának eredetét derítette fel. A hagyomány okát abban találta meg, hogy a cigányság primitívebb kultúrával rendelkezett, amely számára a legértékesebb dolog az ennivaló; vagyis az ennivalóból épült templom a magyarság részéről szatíra a cigányság „kirívó faji tulajdonsága”, a mértéktelen evés-ivás miatt (*Dömötör*, 1935, 89.). Dömötör Sándor kutatói attitűdjére, megközelítésmódjára jellemző az a megállapítás, amit egyik cikke bevezetőjében tett: „Egy népet, egy embercsoportot csak akkor ítélnünk meg igazán, ha ismerjük élete körülményeit és lelkivilágát.” Ez természetesen mindig nehéz, hisz a népek érintkezése sosem mentes a bizalmatlanságtól és az előítéletektől (*Dömötör*, 1934, 158.).

A kisebb publikációkhoz hasonlóan a nagy szintézisek sem képesek egységes képet adni a cigányságról. Mindössze néhány tipikusnak tekintett adatot emelnek ki történetükből.

Hóman Bálint és Szekfű Gyula hatalmas műve, a *Magyar történet* a két világháború közti magyar történettudomány reprezentatív, a szellemtörténeti szemléletmódot tükröző alkotása. A szerzők „a magyar lélek” történetének, a „magyarság életének” előadását

ígérik. Ebből természetesen nem maradhatnak ki a nem magyar népek, hisz „a magyar nép politikai és kulturális szupremáciájának mértékét sem tudjuk azon viszonylatok ismerete nélkül megállapítani, melyekben a hazai nemzetiségek – tótok, németek, oláhok, szerbek, horvátok, rutének – voltak a magyarsággal szemben” (*Hóman és Szekfű*, 1935, 8.). A cigányság ebből a szempontból elhanyagolhatóan bizonyul; nem gyakorolt jelentős hatást a magyarság kultúrájára, állami és társadalmi életére. Szekfű ugyan többször megemlíti a cigányságot, de meglehetősen egyoldalúan foglalkozik velük. Egyszer leírja, hogy a cigányok török és magyar uraiknál zenéltek hegedűvel és cimbalommal vagy citerával, igen népszerűek voltak, és nagy szerepet játszottak a török és magyar kultúra közti hatások közvetítésében. (9) Emellett az egyetlen pozitív adat mellett azonban csak a cigányok mint „legalacsonyabb fokon álló népfaj” művelődésére, civilizálására tett erőfeszítésekre összpontosít. Erdélyben a románsággal keveredve és félnomád életmódot folytatva, a románokkal együtt ellenálltak a központi és vármegyei hatalom leteleítési kísérleteinek, és sokat ártottak a közbiztonságnak (*Hóman és Szekfű*, 1935, 444.). Egy 1773-as rendeletben aztán meghagyták nekik, hogy költözzenek át a nekik rendelt szilárd házakba; akik továbbra is sátorban laknak, azokat csavargókként kell elítélni. Öltözzenek az adott vidéken elfogadott viseletbe, és ne válasszanak többé vajdát, hanem a falusi bíró hatósága alatt éljenek. A cigány gyermekeket pedig parasztemberek neveljék fel a plébános felügyelete alatt, napi 3 krajcárért (*Hóman és Szekfű*, 1935, 523.). Az 1791–93 közt működő rendszeres bizottságok aztán ismételten javasolták a cigányok és a zsidók civilizálását (*Hóman és Szekfű*, 1936, 84.).

Hóman és Szekfű a magyarság és az egyre inkább teret nyerő nemzetiségek viszonyát alapvetően békésnek és harmonikusnak mutatja be: „mind a két században azt látjuk, hogy a magyarság respektálja a nem-magyar lakosság közigazgatási és kulturális szükségleteit, s ezekkel kapcsolatban nyelvük gyakorlását is biztosítja nekik.” (*Hóman és Szekfű*, 1935, 485.) Komolyabb konfliktusokat csak a felvilágosult abszolutizmus és a nemzetiségek öntudatra ébredése, első politikai követeléseik okoztak.

Első látásra többet ígér a Domanovszky Sándor által szerkesztett *Magyar művelődéstörténet*. A szellemtörténeti irányzattal szemben a szerkesztő megállapítja: „A társas együttélés sajátos szervezetével fölötte bonyolult jelenség. A nagy összefogással szemben, amely a társas élet alapja, a társadalmi alakulatokat még inkább jellemzi a nagy szétágazás, nemcsak a véleményekben, hanem az érzés, az erkölcs sokfélesége, az, hogy a társadalomnak nincs egységes tudata egy meghatározott központban, hanem a tudat szétosztottan él a társadalom egyedeiben”. A Hóman-Szekfű féle szintézissel szemben érvelve kijelenti, a szerzőpáros ugyan a társadalmi élet különböző szegmenseinek vizsgálatát jelölte ki célként, mégis aránytalanul nagy súlyt fektettek a politikátörténetre (*Domanovszky*, é. n. 15.); ezt most a *Magyar művelődéstörténet* szerzőgárdája fogja egészíteni a mélyben zajló, alig észrevehető folyamatok leírásával.

Úgy tűnik, ebbe a pluralizmusba sokkal inkább belefér a nemzetiségek, köztük a cigányság története is. A szerzők mégis szinte kizárólag a magyar kultúráról adnak egységesnek ható képet, a történelmet a magyarság szempontjából vizsgálják. A törökkort be-

1859-ben franciául, 1861-ben pedig magyarul jelent meg Liszt Ferenc A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon című könyve. Következtetései alapvetően hibásak, hiszen a cigányok által játszott magyar zenét azonosította a cigány zenével. A mű fontos hozadéka azonban, hogy a cigányságot már értékek hordozójaként és értékkeremtőként írja le.

mutató III. kötetben a cigányságról néhány sort találunk. A szerző mint társadalmon kívüli és súlytalan csoportról számol be róluk. Kóborlókként, tolvajokként, varázslókként, koldusokként tűnnek fel, bár megemlíti, hogy zenészekként is dolgoztak, de csak kevesen tudtak kiválni a közösségből és betagozódni a paraszti társadalomba (*Istványi*, é. n., 127.). A IV. kötet nemzetiségi viszonyokat bemutató cikkében már csak jelzéseként szerepel egyetlen kép egy cigány kovácsról (*Szabó*, é. n., 133.).

A világháború és az országterület megcsonkítása bebizonyította, a korábbi magyar nemzeti és birodalmi eszmeiséggel szemben a nem magyar népek nem elhanyagolható részei a Kárpát-medence történetének. Új kérdésként merült fel a nemzeti és nemzetiségi kérdés tanulmányozása (*Gunst*, é. n. [2000], 229.). A Domanovszky szerzőgárdájához tartozó Szabó István a magyarság életrajzáról szóló művében és népiségtörténeti tanulmányaiban a magyarság történetére koncentrált, a nemzetiségek előretöréséről fájlalóan ír, mint ami a magyarság pusztulásának jele és következménye. Kitér mindezek társadalmi, gazdasági, kulturális, politikai és természetföldrajzi vetületeire, és elemzi az asszimiláció tényezőit. A nemzetiségek közül csak azokról szól részletesebben, amelyek szorosabb kapcsolatba kerültek a magyarsággal. A cigányságról külön nem ejt szót, csak szórványos adatokat közöl róluk (például: *Szabó*, é. n. [1941], 141–160.).

Cigánytörténeti kutatások a szocializmus évtizedeiben

A cigányságról alkotott kép Erdős Kamillnak az 1950-es években folytatott, főleg Békés megyére koncentrált néprajzi munkája révén sokat finomodott. Történetük megítélése azonban nemigen változott, az erre vonatkozó kutatások lassan haladtak, kevés ténybeli és módszertani újdonságot hoztak.

A forrásfeltárás és -kiadás terén jó ideig még szórványos adatközlés is alig akad. Mindössze Benda Kálmán tett közzé az Ethnographiában egyetlen 1608-as okiratot, rövid bevezetéssel (*Benda*, 1971, 425–426.).

1986-ban jelent meg Mezey Barna szerkesztésében *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban (1422–1985)* című, nagy jelentőségű kötet (*Mezey*, 1986). A kötetben újraközöltek és magyarra fordítottak rengeteg, mára már nehezen hozzáférhető forrást, összegyűjtöttek szórványos adatokat (például törvényeket, megyei szabályrendeleteket). A kötet hiányossága azonban, hogy – Nagy Pál kritikája szerint – „a forrásoknak csak töredékét közölte, nem is a legfontosabbakat, mert nem azokat, amelyek az életről szólnak, hanem a politikai aspektusból fontosakat” (*Nagy*, 2000e). A kötetnek Nagy Pál szerint még sok hátránya van: „pszichológiai tévedések, pontatlanságok, illetve a forráskutatási normáknak sem igazán felel meg” (*Nagy*, 1997).

A korszak szakirodalmának egy része még a régi, klisészerű témáknál maradt, ezek közül is elsősorban a zenélés kapott nagy szerepet. Hajdú András az Ethnographiában kísérelte meg megfejteni a Kájoni Kódexben fennmaradt cigány nyelvű dal, az egyik legrégebbi cigány nyelvemlék szövegét és besorolni dallamát, végérvényes megoldásra azonban nem jutott (*Hajdú*, 1955, 482–486.). Az eddigi ismereteket a cigányzenéről Sárosi Bálint összesítette könyvében. Röviden ismerteti a cigányság történetét, összeurópai képet vázol fel a cigányzene elterjedtségéről, majd rekonstruálja különböző csoportjaik népzenejét. Tárgyalja a cigány zenének a magyar és a török zenei hagyománnyal való kapcsolatait is. Kitér az alkalmazott hangszerekre, a zenekarok felállítására, a híresebb zenészek élettörténetére. Mindezt bő forrásidézetekkel teszi léletszerűvé, kottamellékletekkel és jó képanyaggal egészíti ki. A kötet célja: az eddigi elszórt adatokat szintetizálni, és mintegy „megelőlegezett összefoglalót” alkotni, hiszen a cigányzenéről a végleges álláspont kialakítására még nincs lehetőség (*Sárosi*, 1971, 224–226.). (10)

A hagyományosnak mondható zenetörténeti kutatások mellett azonban megindult a cigányság társadalom- és gazdaságtörténetének kutatása: elsőként születtek magas színvo-

nalú összefoglalók a cigányság történetéről. Mészáros László komoly alapkutatásokat végzett a korai cigányság történetének néhány részproblémájával kapcsolatban. Elsőként a hódoltsági latinok, görögök és cigányok gazdasági és társadalomtörténetére vonatkozó oszmán-török szövegeket gyűjtötte össze. Tolna, Pécs, Ráckeve, Esztergom és Buda cigányságának létszámát, gazdasági helyzetét, kereskedelmi tevékenységét és mesterségét, felekezeti megoszlását vizsgálta. Főleg hagyatéki leltárakat használt, a felekezeti megoszlásra pedig a névelemzés módszerét alkalmazta (akik újonnan tértek át az iszlám hitre, általában az Abdullah nevet viselték). A gyakori áttérést Káldy-Nagy nyomán a cigányok érvényesülési vágyával, a jobb anyagi lehetőségekkel magyarázta (*Mészáros, 1976*). Mészáros egy későbbi tanulmányban a 18. századi Bács-Kiskun megyei cigány-összeírások adatait vette górcső alá (*Mészáros, 1978*).

1983-ban jelent meg a *Cigányok – honnan jöttek, merre tartanak?* című tanulmánykötet, amely a címben is megfogalmazott „kényes kérdésről” ad átfogó képet, a legnevezebb szakemberek bevonásával. A kötet szerzői foglalkoznak a cigányság történetével, hagyományos kultúrájával, jelenbeli problémáikkal és a téma kutatástörténetével. A cigányság történetéről szóló tanulmány (*Tomka, é. n. [1983] 36–52.*) magas szakmai színvonalat képvisel, jó áttekintést nyújt az európai és magyarországi helyzetről; lehangsúlyosabban persze a magyarországi cigányság történetét tárgyalja. A szerző élesen elkülöníti a nyugat- és a kelet-európai országokat; keleten a cigányok számára jóval kedvezőbbek voltak a körülmények, jobb feltételek mellett tudtak beilleszkedni a munkaszervezetbe, így autonómiájuk megőrzésére is több lehetőségük nyílt. A tanulmány két korszak fejleményeiről rajzol igazán részletes képet: a 15. századról (ez a korszak a cigányság kirajzása, az első nyugati kulturális kapcsolatok miatt jelentős) és a 18. század második feléről (ez az időszak a felvilágosult abszolútizmus cigánypolitikája miatt fontos). A tanulmány jelentősége, hogy elsőként foglalja össze a cigányság teljes történetét, bár stílusa szerint inkább ismeretterjesztő, mint tudományos szintetizáló szándékkal.

A cigányság története azonban egyelőre nem bizonyult olyan feldolgozottnak és jelentősnek, hogy a nagy reprezentatív országtörténeti szintézisek is foglalkozzanak vele.

A „tízkötetes” *Magyarország történetének* 16. és 17. századot tárgyaló kötetéből semmi érdemlegeset sem tudunk meg a cigányokról, a 18. századdal foglalkozó részek is meglehetősen szűkszavúak velük kapcsolatban. A cigányság bevándorlásáról mindössze egy mondat szerepel, letelepedésük helyeként a szerző a Kárpát-medence déli és keleti részét jelöli meg. Életmódjukra pusztán „sátraik és kalyibáik” megnevezésével utal (*Wellmann, 1989, 48.*). Bár a cigányság létszámra nézve nem kis népcsoport, gazdaságilag és társadalmilag mégis súlytalanok (*Wellmann, 1989, 68.*), ez indokolja, hogy alig foglalkozik velük. A háromkötetes *Erdély története* is mindössze egyszer említi meg a cigányságot, akkor is csak a „színes népi öltözködés” kapcsán (*Péter, 1988, 756.*). Nem kaptak sokkal nagyobb teret a *Magyarok a Kárpát-medencében* című kötet lapjain sem. Bár a kötet célkitűzése az volt, hogy a politikátörténet keretein belül jobban kidomborítsa a nem magyar nemzetiségek történetét és a nemzetfogalmak változásait (*Glatz, 1988, 5.*), (11) a nem kis létszámú cigánysággal kizárólag a 19. századi történet során foglalkozik, ahonnan már biztos demográfiai adatsorok állnak rendelkezésre (*Glatz, 1988, 163., 197.*). (12)

A kutatások napjainkban

Az 1980-as évek végétől sorra alakultak a cigány politikai, érdekvédelmi és kulturális szervezetek, amelyek, ha jól láthatóan a széttagolódás felé sodródtak is, mégis hozzájárultak a cigány kulturális közélet és áttételesen a történeti tudat kialakulásához.

Országos és regionális civil szervezetek alakultak, (13) amelyek magukra vállalták közművelődési feladatokat ellátását. Céljuk nem csak a cigány fiatalok iskolázásának

elősegítése, valamint a népismeret és képzőművészet felkarolása, hanem a cigány kultúra megismertetése a többségi társadalom tagjaival, az együttműködés magyar egységeivel.

Hasonló célokat szolgálnak a nagyobb kulturális intézmények által fenntartott folyóiratok. 1991-ben indult meg az *Amaro Drom*, két évvel később pedig a *Közös Út – Kethano Drom* című folyóirat. Ez utóbbi helyt ad a cigány kultúrának, nyelvművelésnek, néprajzi és szociográfiai írásoknak, ugyanakkor a magyar nemzeti kultúrának is; célja érezhetően a „közös út” megtalálása, cigányok és nem-cigányok együttműködésének elősegítése. Az interneten is kiépültek a cigány kulturális élet fórumai. Több honlap inkább az aktuális eseményekkel, politikai étellel foglalkozik, de nagyobb történeti adatbázissal rendelkezik a Kurt Lewin Alapítvány által 1997-ben létrehozott *RomaPage.hu*, valamint a szintén 1997 óta működő, a Cigány Népművészek Országos Egyesülete által fenntartott *RomaArt.hu* oldal.

A kulturális egyesületek és média mellett megkezdődött a cigány oktatásügy kiépítése. Európa első cigány nemzetiségi, érettségit adó intézményeként alakult 1994-ben, Pécsen a Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium. Több egyetemen is kutatóműhelyek alakultak, megkezdődött a romológia oktatása. A Pécsi Tudományegyetemen 1997 és 2000 közt specializációként oktatták a romológiát, majd a 2000–2001-es tanév őszi félévétől, Magyarországon elsőként, önálló szakként. Jelentős kutatói, illetve oktatói munka folyik emellett több egyetem és főiskola nemzetiségi intézeteiben, valamint a kisebbségi önkormányzatok által létrehozott kutatóintézetekben. Ezeknek az oktatási intézményeknek a deklarált célja olyan, népükhöz kötődő cigány értelmiségiek és szakemberek kinevelése, akik újjá tudják szervezni széthulló közösségeiket, érzékenyek a társadalmi problémákra, ismerik ezek gyökereit, képesek az árnyalt véleményalkotásra és együttműködésre a feszültségek megoldásában.

Ezt a célt szolgálná, elsősorban a közoktatásban, a megfelelő tankönyvek kiadása. A cigányság története azonban éppen csak felbukkant a középiskolai tankönyvek anyagában, mindössze rövid történeti összefoglalóként, amelyekben az indiai eredet, illetve a felvilágosult abszolútizmus cigánypolitikája kapta a legnagyobb hangsúlyt (*Jakab*, 1992 (14); *Lőrincz*, 1998). A jóval teljesebb és hatékonyabb cigány népismereti tankönyvek azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy a vegyes lakosságú településeken élő gyerekek az iskolában „már kisgyermekkorától kezdődően megismerjék egymás hagyományait, kialakuljon bennük a másik népcsoport kulturális értékeinek tisztelete”. A magyar és a cigány kultúra párhuzamos oktatásával csökkenhetnek a konfliktusok, előítéletek (*Bódi*, 1997, 6–7.; *Ligeti*, é. n. [2000]). A legmodernebb igényeket elégíti ki *A roma kultúra virtuális háza* című, 2006-ban megjelent DVD-ROM, mely a múltbeli és mai cigány kultúrával kapcsolatos dokumentumokból, képekből, audio- és videoanyagokból nyújt bő választást. A szerkesztők célja az volt, hogy „felhívják a figyelmet a cigányok és nem-cigányok több évszázadra visszavezethető összetartozására és jelenkori együttműködésük fontosságára és szükségességére” (*Németh*, 2007, 145.).

A cigánysággal kapcsolatos néprajzi és történeti kutatások, viták számára újonnan indult könyvsorozatok biztosítanak szakmai fórumot. A könyvsorozatok közül az egyik legjelentősebb a *Cigány néprajzi tanulmányok*, amelynek tematikus kötetei 1993-tól jelennek meg a Magyar Néprajzi Társaság gondozásában. A sorozat célja az eddig egymástól elszigetelten dolgozó műhelyek munkájának összehangolása, közös fórum biztosítása a már eddig is világszínvonalú hazai romológiai kutatások számára (*Barna*, 1993, 5–6.). 2000-ben indult útjára a Pécsi Tudományegyetemen kiadott *Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok* című sorozat, amelyhez két év múlva a *Gypsy Studies – Student* csatlakozott, publikációs lehetőséget biztosítva a romológia iránt érdeklődő hallgatók számára is. 2002-től jelenik meg a *Magyar roma történeti könyvtár* reprint sorozata, amelyben a mai napig sajnos csak Enessey György és Liszt Ferenc művei láttak napvilágot.

A cigánysággal kapcsolatos történetírásban lezajlott paradigmaváltás egyik oldala tehát az intézményi háttér kiépülése. A szakmán belül is végbement egy szinte teljes szemléletváltás is: a cigánykutatások lassanként önálló diszciplínává fejlődnek, világosan körvonalazott metodológiával és célrendszerrel.

A történészek két új célt tűztek ki maguk elé. Egyre sürgetőbb feladat a cigányság nemzeti identitásának, azon belül is történeti tudatának felépítése. Erre azonban csak akkor van mód, ha megtörténik a források és a korábbi történeti munkák alapos kritikája, a történeti források aprólékos feltárása és feldolgozása, valamint a megfelelő elméleti alapok és kutatói attitűdök megteremtése. Ezzel a céllal indult el a *Magyar roma történeti könyvtár* reprint sorozata. Kritizálják például az eddig széles körben használt „cigánykérdés” kifejezést; hiszen a „magyar történetet sem azért írjuk, mert az segítene a ’magyarkérdés’ megoldásában” (Bencsik, 2002, 139.). Hasonlóképpen bírálják azt a megközelítésmódot, amely szerint a cigányok története folytonos szenvedéstörténet (Fraser, 1996, 9.); ugyanakkor tartózkodni kell a glorifikálástól is, és a valós értékeket kell megismerni (Nagy, 2000e; vö. Nagy, 2004, 149.).

A másik, nem kevésbé fontos cél a cigányság kultúrájának és jelenbeli problémáinak feltárása és sokszempontú bemutatása, ezen keresztül pedig a társadalmi feszültségek enyhítése. Ez volt a célja a *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből* című, több kiadást is megért tanulmánykötetnek, amelyet „tudományos sokfélesége”, „beleérzően szakszerű közlésmódja”, „szakmai színvonala” révén jelentős, hiánypótló műként, a cigány és nem cigány társadalom közti közeledés iránymutatójaként tartanak számon (Kovalcsik, 1998, 9–11.; Halmi, 2005, 149–150.).

E két cél teljesüléséhez nagy mértékben hozzájárulna, ha a cigány értelmiségiek nagyobb arányban vennének részt történelmi feltárásban és az eredmények közzétételében, vagyis ha nagyobb teret kapna a cigányság önreprezentációja a szakmán belül. Bár a magyarországi nemzetiségekkel foglalkozó szakirodalomban egyre több, az adott nemzetiséghez tartozó szerzőt találunk (Szarka, 1997), e téren a cigányság jelentős lemaradással küzd. Bár a néprajzi, népművészeti kiadványokat gyakran cigány szerzők készítik, a történeti irodalomban a legjelentősebb munkák még mindig nem-cigány szerzőktől származnak.

A ’90-es évektől megindult a rendszeres és nagy mértékű forrásfeltárás és -kiadás. A történészek először végeznek szisztematikus alapkutatásokat a cigányok korai történetére vonatkozóan.

1998-ban jelent meg Magyar László András gondozásában Jacobus Thomasius, Ahasverus Fritschius és Enessey György egy-egy tanulmánya, egy minden szempontból igen jelentős forráskiadvány (Thomasius, Fritschius és Enessey, 1998). A kötetben közölt írások megértését alapos jegyzetapparátus segíti, az előszóban pedig néhány oldalas, vázlatos áttekintést kapunk a cigányság korai történetéről és a ciganológia kialakulásáról, korai művelőiről.

Roppant jelentős forrásfeltáró munkát végzett Küllös Imola és Nagy Pál. Az irodalomtörténész Küllös a 18. századi közköltéssel foglalkozva gyűjtött össze és dolgozott fel 17. és 18. századi cigánycsúfolókat (Küllös, é. n. [2000], 223–254.). Nagy Pál a történeti

A történészek két új célt tűztek ki maguk elé. Egyre sürgetőbb feladat a cigányság nemzeti identitásának, azon belül is történeti tudatának felépítése. Erre azonban csak akkor van mód, ha megtörténik a források és a korábbi történeti munkák alapos kritikája, a történeti források aprólékos feltárása és feldolgozása, valamint a megfelelő elméleti alapok és kutatói attitűdök megteremtése.

Magyarország levéltáraiban fekvő, eddig alig használt anyagokat, elsősorban periratokat tárt fel és értékelt (Nagy, 2000–2003, 2001). Megítélése szerint ezek a legfőbb források, hiszen ezekből bontakozik ki a cigányság mindennapi élete, ezekből következtethető vissza megfelelő forráskritikával a koraujkori cigányság gondolkodásmódja, értékrendje. Az új forrástípusokat természetesen az eddigiektől eltérően kell értelmezni. Figyelembe kell venni, hogy a cigányság önmagáról nem készített feljegyzéseket, a külső megfigyelők, kívülállók által készített feljegyzéseket pedig dekódolni kell. A forrást készítő szervek vagy személyek az eseményeket, adatokat úgy örökítették meg, ahogyan az a saját értékrendjük szerint értelmezhető volt; „ezt a történésznek vissza kell fordítania, hogy megértse, hogy a cigány mentalitás ebben miképpen jelenik meg. Ez az a pont, ahol a kulturális antropológia, az etnográfia és a szociológia besegíthet a történetkutatónak.” (Nagy, 2000e)

A történészek érdeklődése két irányzatba rendezhető. Az egyik homlokterében maga a cigányság áll, annak története, társadalma, kultúrája. A másik irányzat inkább a cigányság és a többségi társadalom közti kulturális kapcsolatokat vizsgálja: a cigánykép kialakulását, a sztereotípiákat, illetve a kölcsönös egymásra hatásokat.

A cigányság történetét több ismeretterjesztő jellegű, rövid, vázlatos cikk is összefoglalja (például Soós, 1994, 201–217.; Mezey, 1998, 45–79.; Tóth, 2000, 5–11.; Hegedűs, 2000). Ezek mindegyike valamilyen módon a „kisebbségi kérdés”, a konfliktusok megoldását és a helyes nemzeti önértékelés kialakítását tekinti céljának. Jellemző ezekre az írásokra, hogy a mai problémákból indulnak ki, azokra próbálnak valamiféle történeti választ adni, feltárva a mai gondok történeti gyökereit. Nádasi Edit a galántai és cseszneki Esterházy-birtokok cigányairól készített dolgozatot, amelyben jogi és gazdasági helyzetüket, beilleszkedési folyamataikat vizsgálta. A kérdéskörnek a szerző szerint az ad aktualitást, hogy az alapvető problémákat a mai napig nem sikerült megoldani: „A cigányság helyzete sok tekintetben eltér a Magyarországon élő más nemzeti kisebbségek helyzetétől [...] A cigányság esetében mást jelentenek a nyelvi jogok, a kulturális és társadalmi felzárkóztatás vagy az önkormányzatiság, mint például a magyarországi németység esetében. Ha történetiségében tekintjük ezt a kérdést, mindenekelőtt feltűnik, hogy bár hosszú évszázadok óta élnek nagyobb számban cigányok hazánkban, ennek ellenére az együttélés megnyugtató formáit mindmáig nem sikerült kialakítani – s az ezzel összefüggő társadalmi, politikai és kulturális problémák nem hogy enyhültek volna, de napjainkig csak súlyosbodtak.” (Nádasi, 2002)

A hagyományos politika-, társadalom- és gazdaságtörténeti nézőpontok mellett néhány szerző új megközelítésekkel próbálkozott, a honti emberevőperre, erre a jól dokumentált és igen hálás témára koncentrálnak. A jogtörténész Hajdu Lajos a per jogi kontextusát derítette fel, Koczó Renáta pedig az eset antropológiai értelmezését próbálta adni (bár eléggé meglepő következtetésekre jutott) (Hajdu, 1985, 119–128.; Koczó, 2000). Mindezek mellett az igazán komoly újdonságokat hozó kutatásokat Nagy Pál végezte; az első szakember, aki hivatásszerűen és szisztematikusan foglalkozik a cigányság korai történetével.

Nagy Pál rövid, egy-egy konkrét esetet vagy részproblémát feldolgozó cikkeiben (Nagy, 2000a, 2000b) és két nagyobb összefoglaló munkájában (Nagy, 1998, 2004) több alapvető elméleti-módszertani újítást vezetett be. Mindenekelőtt szigorú kritika alá vonva a korábbi megközelítésmódokat. Őv a historizálástól: „ne csak azt kerüljük el, hogy a cigányokat változatlanul tekintsük, hanem azt is, hogy azt gondoljuk, hogy a gázsók mindenben ugyanúgy gondolkodtak, mint a XX. században.” Ugyanígy kerülendőnek ítéli a homogenizálást is. Egy cigány csoporthoz nem lehet egységesen egyféle foglalkozást, a letelepült vagy a vándorló életmódot kötni, sőt kérdéses még az is, hogy lehet-e egyáltalán egységes cigányságról beszélni (Nagy, 1997, 2000e).

Túllépve a korábbi egyszerűsítő megközelítéseken, a cigányságot egyszerre vizsgálja etnikai és szociális kategóriaként. A „perifériális keveredés” elmélete szerint a cigányság

eredeti etnikai egysége felbomlott, és egy kétirányú folyamat indult meg: egyrészt néhány cigány ember kiszakadt eredeti közösségéből és hasonult a többségi társadalomhoz, másrészt marginalizálódott nem-cigány elemek csatlakoztak a cigány közösséghez. A legjobban dokumentált cigány közösség, a siklóiak bő egy évszázados történetét elemezve antropológiailag is megalapozott, jól általánosítható eredményre jut: „Úgy gondolom, hogy a siklói, s általában a kárpát-medencei, sőt kelet-európai cigányok nagy részének az őse lesüllyedt gázsó volt. [...] Olyan emberek, akik valamely oknál fogva elveszítették szokásszerű életlehetőségüket és ezzel környezetük megbecsülését is.” (Nagy, 2000c, 2003)

Nagy Pál alkalmazni kezdte a történettudományban kialakult legújabb módszereket, sőt túl is lépett azokon. Az antropológia, illetve az antropometria módszerét alkalmazza a cigány emberek különös testi jegyeiről (bőrszínükről, sebhelyeikről, szakállukról, himlőhelyeikről) szóló tanulmányában (Nagy, 2000d, 89–126.). A 18–19. századi forrásokban előforduló személyleírásokat elemzi, tipizálja és értelmezi, levonva azok társadalomtörténeti tanulságait.

Jelentős metodológiai újítást jelent a kulturális ciklusok vizsgálata (Nagy, 1999, 320–338. 2000e). A cigányság és a befogadó társadalmak közti kapcsolatok nehézségének okát a cigány és a nem-cigány történelem eltérő ritmusában, a kulturális ciklusok és a szocializációs minták különbözőségében fedezte fel. A kulturális ciklus bizonyos minták átörökítésének, illetve megváltozásának időtartamát jelenti: „amennyi változás a gazdaságban történik egy adott időegységben, az a kultúrában durván négyszer annyi idő alatt megy végbe. Ezt én összekapcsoltam azzal, hogy ez a kulturális ciklus a cigányoknál meghosszabbodik, vagy meghosszabbodhat.” Természetesen ez a szempont is hosszú időtartamú vizsgálatot igényel; Nagy Pál a 16–19. századi forrásokat összegzi.

A másik erősen kutatott téma a cigányság reprezentációjának kérdésköre. A fogalmak pontosítása, a klisék és sztereotip megközelítések feltérképezése, a reprezentáció általános elméletének kidolgozása még nem zárult le, bár több tanulmány hozzájárult ehhez a munkához (Görög, 1993, 98–117.; Törzsök, 1998, 29–52.).

Küllös Imola a 17–18. századi kéziratos közköltészeti emlékekben fellelhető cigányábrázolásokat dolgozta fel (Küllös, 1993). Cikkében feltárja az alapvető műfajokat és motívumokat. Összegzésében a felvilágosult abszolutizmus korának árnyalt értékeléshez jut el. Egyrészt ekkoriban nőtt meg a cigánysággal foglalkozó írásművek száma, a cigánykép egyre árnyaltabb lett, bár alapvető ambivalenciája megmaradt: a cigányok megjelentek egyrészt tréfás, ravasz, szókimondó és éles elméjű, másrészt pedig nevetségessé váló és póru járó figurákként is. Küllös a vizsgált forrásanyagot és az eddigi eredményeit jelentősen kibővítve, de a következtetésein lényegileg nem változtatva, később önálló kötetben is közzétette. A kötet igazi jelentősége, hogy egészen új forrástípusra alapozza kutatásait: a cigányságról szóló közköltészeti emlékek szinte teljességét felvonultatja az idézetek és a terjedelmes példatár révén. Küllös célja, hogy az eddig mellőzött forrástípus nyújtotta új perspektívából vizsgálja meg nemcsak a cigányság 17–19. századi reprezentációját, hanem új adatokkal szolgáljon a cigány kultúráról és társadalomról is (Küllös, 2003, 7.).

A cigányság története az egyre bővülő, kiváló romológiai szakirodalom ellenére sem kapott helyet az országtörténeti szintézisekben. A Millecentenárium tiszteletére megjelent *Magyarok Krónikája* egyetlen vázlatos összefoglalót szentel a cigányságnak, pozitívan értékelve a magyar és a cigány társadalmak közti kapcsolatot (Glatz, é. n., 300.). A Millennium évében kiadott *Magyar Kódex* hasonlóan éppen csak megemlíti a cigányságot (Magyar Kódex, 1996).

Az e két monumentális kiadványnál olcsóbb és könnyebben elérhető *Magyar Századok* című könyvsorozat sem szentel nagy teret a cigányság történetének. A 15. századdal foglalkozó kötetben Draskóczy István sorra veszi a Magyarországon élt nemzetiségeket, itt röviden kitér a cigányság társadalmi helyzetére. Nem említi a zenélést (amit pedig korábban

mindig központi jelentőségűnek vélték), viszont kiemeli az egyes cigány csoportok jogi helyzete közti eltéréseket: voltak, akik fegyverkovácsként a király vagy egy főúr védelmét élvezték, viszont a Fogaras vidékén lakókat a román birtokosok szinte rabszolgaként tartották (*Draskóczy*, é. n. [2000], 28–29.). A sorozat későbbi századokra vonatkozó kötetei nem említik a cigányságot; ez annál is inkább meglepő, hiszen ekkortól egyre több forrásanyaggal rendelkezünk róluk, és több szerepet kaptak a történelmünkben is.

Összegzés

A cigányság történetéről szóló szakirodalom a 20. század végéig a Magyarországról és a magyar nemzetről szóló történetírás fővonalán kívül kapott helyet, hisz a rá vonatkozó publikációk a szakma számára és a szerzők életművében is marginálisak voltak. Ennek oka egyrészt a rossz forrásadottságok, másrészt a cigányság sajátos társadalmi helyzete és megítélése.

A cigányság történetéről szóló írások hosszú ideig csak az elterjedt klisék mentén mozgtak. Tipikusnak tekintett foglalkozásukat (zenélés), jellemvonásukat (vándorlás, lopási hajlam) vagy a többségi társadalommal való kapcsolatuk problematikus gócpontjait (a hinti emberevőper vagy általában a felvilágosult abszolutizmus korszaka) emelték ki. Csak a legújabb szakirodalom szakított ezzel a mindössze néhány adatra építő megközelítésmóddal, és kezdte meg a cigányság múltjának valós és sokoldalú feltárását.

A cigányság korai történetére vonatkozó kutatások célkitűzései lassan változtak. Eleinte a fő cél a kuriózumok kiemelése volt, majd a Magyarországon élő népesség egyik sajátos, kívülállóként kezelt csoportját igyekeztek leírni. Sokáig általános volt a „cigánykérdés” terminus használata: mintha a cigányság egy (etnikai vagy szociális) problémacsoportot jelentene a magyar társadalom számára. Ez rosszabb esetben együtt járt az éppen aktuális kérdések mechanikus visszavetítésével, a jelenbeli társadalmi feszültségek előzményeinek kutatásával. A mai kutatások két célt tűznek ki maguk elé: a cigányság számára történeti tudat és identitás kiépítését, valamint a mai társadalmi problémák gyökereinek feltárását és közreműködést azok megoldásában (bár már nem a korábbi „historizáló” gondolkodás tüneteként, a „cigánykérdés” kifejezést egyáltalán nem is használva). E két cél megvalósításához leginkább a közelmúlt eseményeinek felderítése járul hozzá – a korai történetre vonatkozó kutatások így kiesnek az érdeklődés homlokteréből.

A magyarok és a cigányság kapcsolatait a régebbi történetírás és szépirodalom általában harmonikusnak, békésnek, az elismerésre és a befogadásra nyitottnak ábrázolta. (15) Ezzel a leegyszerűsítéssel párhuzamosan sokáig komoly gondot jelentett, hogy a cigányság történetét a magyar állam, illetve a magyar nemzet történetébe integrálják, és feltárják a kapcsolatok és konfliktusok valódi társadalmi, kulturális szerkezetét. A nagy országtörténeti szintézisek számára máig túl periférikus, súlytalan csoportot jelentenek ahhoz, hogy a szerzők néhány mondatnál többet szenteljenek nekik. A cigányságról szóló művekből viszont rendre a többségi társadalommal való kapcsolatuk marad ki. A két oldalt a mai történetírásban Nagy Pál módszertani újításai tudják egyesíteni: a periférikus keveredés és a kulturális ciklusok elmélete a két társadalom közti kapcsolatokra fókuszál.

A romológia fokozatos fejlődés után a 20. század végére tudott differenciálódni a történettudományon belül. Az 1980-as években megszülettek az első igényes összefoglalók a cigányság történetéről, majd az 1990-es években kialakultak és finomodtak a kutatások sajátos módszerei, létrejött az intézményi háttér, és a kutatók vezető egyéniségek körül kezdtek csoportosulni. A cigányság kezd elnyerni az őt megillető helyet a magyar történetírásban.

Jegyzet

(1) Ilyen korai munka Jacobus Thomasius lipcei professzor 1652-ben és Ahasverus Fritschius rudolstadt-schwartzburgi tanácsos 1660-ban készült tanulmánya. Lásd: In Jacobus Thomasius,–Ahasverus Fritschius – Enessey György (1998): *A cigányok. Három korai tanulmány a cigányokról*. Vál., ford., előszó és magyarázatok: Magyar László András. Orpheusz Kiadó.

(2) A módszerek tekintetében vö. a korban nagy hatású Horvát István östörténeti munkáival: Gunst, uo. é. n. 174–175.

(3) Fáy István (1842): *A cigányokról. Századunk*, 32. 253–256.

(4) A legértékesebb, a későbbiekben is leggyakrabban használt közlések: Thaly Kálmán (1880): Adalék a magyar cigányok történetéhez. *Történelmi Tár*, 607–608. Thaly Kálmán (1884): A cseszneki vár cigányai. *Történelmi Tár*, 568–578. Ifj. Kemény Lajos (1892): Kassa városa levéltárából. *Történelmi Tár*, 378–381. Ifj. Kemény Lajos. (1895): A cigányok történetéhez. *Történelmi Tár*, 1895. 206. o.

(5) Pl.: Thallóczy Lajos (1878): A cigányok szervezete történetéhez, 1661. *Történelmi Tár*, 704.

(6) Szalay Béla (1914): Cigánytörténeti adatok. *Ethnographia*, 89–93. A cikk rengeteg elszórt adatot közöl, helyenként tendenciózusan válogatva; célja, hogy igazolja a cigányság megvetett helyzetét (kutyapecérként alkalmazták őket), és lopós természetét. Több adatot közöl ezek mellett az egyiptomi származás tudatára és adózásukra vonatkozóan.

(7) Mezey Barna valószínűsíti, hogy a „Cigány”, „Zigány”, „Chygan” településnév és a családnév a népnévre utal. (Mezey, 1986, 6.) Nagy Pál viszont a nevek hangalakja alapján, és külföldi párhuzamokra hivatkozva ezt elveti. (Nagy, 2004, 7–9.) (A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban (1422–

1985.) Szerk.: Mezey Barna. Kossuth. 6. Nagy Pál (2004): „*Fáraó népe*”. A magyarországi cigányok korai története. Pécs. 7–9.)

(8) A folyóirat 1923-ban vette fel a sokatmondó „Népélet” címet.

(9) Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet, III. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest*, 1935. 454–455.

(10) (Sárosi Bálint: Cigányzene. Gondolat, Budapest, 1971. 8; 224–226.) – Sárosi későbbi munkájában a cigányzenészekről szóló 19. századi újsághíreket gyűjtötte össze és dolgozta fel. (Sárosi, é. n. [2004]Bálint: A cigányzenekar múltja az egykorú sajtó tükrében, 1776–1903. Nap Kiadó, É.n. [2004.]

(11) Magyarok a Kárpát-medencében. Összeállította és szerkesztette: Glatz Ferenc. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1988. (História Könyvek) 5. (12) Uo., 163; 197.

(13) Jó példa ezekre az 1989-ben alakult Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, Pécs (www.ckke.hu), és az 1992 óta működő Észak-Magyarországi Roma Unió, Ózd székhellyel (emruozd.roma.hu/page.php?3).

(14) Jakab György: *Az őskor világa – Az ókori civilizációk*. Calibra Kiadó, Budapest., 1992. (A könyv későbbi kiadásából a cigányságra vonatkozó részeket kihagyták.). Lőrincz László: *Felvilágosodás és forradalom*. AKG Kiadó, 1998.

(15) Erre jó példa a Szalay-Baróti-féle *A magyar nemzet története*, Hóman és Szekfű *Magyar története*, a szépirodalomból Arany János nagyidai cigányokról szóló vígposza, és Gárdonyi *Egri csillagok* című regénye. Kivétel viszont Jókai *A cigánybáró* című műve, amely sajátos feszültségeket tár fel a szereplők egyéni tragédiáin keresztül.

Irodalom

Acsády Ignác (1897): *Magyarország három részre osztásának története*. (A magyar nemzet története, VII.) Budapest.

Barna Gábor (1993): Előszó. In uő (szerk.): *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században*. (Cigány néprajzi tanulmányok 1.)

Bartók Béla (1931): Cigányzene? Magyar zene? *Ethnographia*, 2.

Bencsik Gábor (2002): Utószó. In Enessey György: *A tzigán nemzetnek igaz eredete; Tzigán nyelvről toldalék; Tzigányok végső veszedelme*. Hasonmás és mai átirat. Közreadja Bencsik Gábor. Magyar Mercurius, Budapest. (Magyar roma történeti könyvtár 1.)

Benda Kálmán (1971): Révay Péter ajánlólevele Gáspár vajda és népe számára 1608-ból. *Ethnographia*, 3.

Bódi Zsuzsanna (1997): *Cigány népsmeret*. Kaposvár.

Csontos János (1877): Adalék a magyarországi cigányok történetéhez. *Századok*.

Déry Gyula (1908): *A cigányok Európában*. Budapest.

Domanovszky Sándor (é. n., szerk): Előszó. In *Ősműveltség és középkori kultúra*. (Magyar művelődéstörténet, I.) Magyar Történelmi Társulat, Budapest. 12.

Dömötör Sándor (1934): Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok? *Ethnographia*, 3–4.

Dömötör Sándor (1935): A felfalt templom. *Ethnographia*.

Draskóczy István (é. n. [2000]): *A tizenötödik század története*. Pannonica Kiadó. (Magyar Századok)

Enessey György (2002): *A tzigán nemzetnek igaz eredete; Tzigán nyelvről toldalék; Tzigányok végső veszedelme*. Hasonmás és mai átirat. Közreadja Bencsik Gábor. Magyar Mercurius, Budapest. (Magyar roma történeti könyvtár 1.)

Fáy István (1842): *A cigányokról. Századunk*, 32.

Fraser, Sir Angus (1996): *A cigányok*. Osiris Kiadó.

- Glatz Ferenc (é. n., szerk.): *Magyarok Krónikája*. Officina Nova.
- Glatz Ferenc (1988, szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében*. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat. (Historia Könyvek)
- Görög Veronika (1993): A megvetés természetrajza. A cigány alakja az európai népi gondolkodásban. In: Barna Gábor (szerk.): *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században*. (Cigány néprajzi tanulmányok 1.)
- Gunst Péter (é. n. [2000]): *A magyar történetírás története*. Csokonai Kiadó. (Történelmi Kézikönyvtár)
- Hajdú András (1955): A Kájoni Kódex egyik cigány nyelvű dala (1639.). *Ethnographia*.
- Hajdu Lajos (1985): *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Magvető Könyvkiadó, Budapest. A tanulmány megjelent később: *Rubicon*, 1996. 6. Elektronikus dokumentum: *Rubicon*, 1990–2001. Arcanum, 2002.)
- Halmi Tamás (2005): Közéletések, távlatok. *Iskola-kultúra*, 9.
- Hegedűs Sándor (2000): *Cigány kronológia*. Konsept-H Kiadó, Piliscsaba.
- Hóman Bálint és Szekfű Gyula (1935-36): *Magyar történet*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Istványi Géza (é. n.): A három országrész társadalma. In: Domanovszky Sándor (szerk.): *A kereszténység védőbástyája*. (Magyar művelődéstörténet, III.) Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- Jakab György (1992): *Az őskor világa – Az ókori civilizációk*. Calibra Kiadó, Budapest.
- Kemény Lajos ifj. (1892): Kassa városa levéltárából. *Történelmi Tár*.
- Kemény Lajos ifj. (1895): A cigányok történetéhez. *Történelmi Tár*.
- Koczó Renáta (2000): *Az 1782. évi Hont megyei cigányper*. Vámosmikola. (Honti füzetek 4.)
- Kovács János (1895): A cigányok Szegeden. *Ethnographia*.
- Kovalcsik Katalin (1998, szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. BTF-IFA-MKM.
- Küllös Imola (1993): A cigányok ábrázolása a 17–18. századi kéziratos közköltészetben. In: Barna Gábor (szerk.): *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században*. (Cigány néprajzi tanulmányok 1.)
- Küllös Imola (é. n. [2000], s. a. r.): *Régi magyar költők tára, XVIII. század. Közköltészet 1. Mulattatók*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Küllös Imola (2003): *Cigányok a régi magyar köz-költészetben a XVII. századtól a reformkorig*. Romológiai Kutatóintézet, Szekszárd. (Romológiai Kutatóintézet Közleményei 9.)
- Liszt Ferenc (2004): *A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon*. Hasonmás kiadás. Szerk., utószó: Bencsik Gábor. Magyar Mercurius, Budapest. (Magyar roma történeti könyvtár 2.)
- Lőrincz László (1998): *Felvilágosodás és forradalom*. AKG Kiadó.
- Lehoczky Tivadar (1894): *Új adat cigányaink történetéhez*. Századok.
- Lehoczky Tivadar (1905): A munkácsi cigányok. *Ethnographia*.
- Ligeti György (é. n. [2000]): *Cigány népismereti tankönyv a 7–10. osztály számára*. Konsept-H Könyvkiadó.
- Lukinich Imre (1905): Adatok a hazai cigányaink történetéhez. *Ethnographia*.
- Szultán és császár birodalmában*. Magyar Kódex, III. (Magyarország művelődéstörténete 1526–1790.)
- Marczali Henrik (1898): *Magyarország története III. Károlytól a Bécsi Congressusig*. (A magyar nemzet története, VIII.) Budapest.
- Marczali Henrik (2002, szerk.): *Az ellenreformáció kora*. (Nagy képes világtörténet, VIII.) Elektronikus dokumentum: *Rubicon* 1990–2001. Arcanum, 2002.
- Marczali Henrik (2002, szerk.): *A Kelet ókori népeinek története*. (Nagy képes világtörténet, I.) Elektronikus dokumentum: *Rubicon* 1990–2001. Arcanum, 2002.
- Márki Sándor (1890): Arad megye cigányainak történetéből. *Ethnographia*, 9–10.
- Mayall, David (1999): Cigány tanulmányok: egy új kor? Ism.: Biczó Krisztina. *Kisebbségkutatás*, 4.
- Mészáros László (1976): A hódoltsági latinok, görögök és cigányok történetéhez. *Századok*, 3.
- Mészáros László (1978): A XVIII. századi cigány-összeírások Bács-Kiskun megyei adatai. *Statistikai Szemle*, 3.
- Mezey Barna (1986, szerk.): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban (1422–1985)*. Kosuth.
- Mezey Barna (1998): Cigányok. In: Ács Zoltán (szerk.): *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon*. Auktor Kiadó, Budapest.
- Nádas Edit (2002): A gróf Esterházy-család galántai és cseszneki uradalman élő cigányok a XVII–XVIII. században. *Kisebbségkutatás*, 1.
- Nagy Pál (1997): A magyarországi cigányság történetére vonatkozó kutatások néhány aspektusáról. *Amaro Drom*, 3. <http://www.amarodrom.hu>.
- Nagy Pál (1998): *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában*. Kaposvár.
- Nagy Pál (1999): „Kicsinségemben elszakattam.” Cigány közösség, szocializáció és gyermekors Magyarországon a 16–19. században. *Educatio*, 2.
- Nagy Pál (2000a): Fejvadászok. *Amaro Drom*, 4. <http://www.amarodrom.hu>.
- Nagy Pál (2000b): Cigány boszorkányok. *Amaro Drom*, 9. sz. <http://www.amarodrom.hu>.
- Nagy Pál (2000c): Civitas Zingarorum. *Amaro Drom*, 8. sz. <http://www.amarodrom.hu>.
- Nagy Pál (2000d): Levágott ujjak, megsebzett arcok. Magyarországi cigány emberek különös testi jegyei a 18–19. században. In: Furray R. Katalin (szerk.): *Ciganológia – Romológia*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.–Pécs.
- Nagy Pál (2000e): „A félmondatok összegyűjtésére vállalkozom.” Kende Ágnes és Kerényi György interjúja. *Amaro Drom*, 2. <http://www.amarodrom.hu>
- Nagy Pál (2000–2003): *Cigányperek Magyarországon*. I–III. PTE BTK Romológia Szeminárium, ill. Tanszék, Pécs. (Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok)

Nagy Pál (2001): *Cigányperek a Dél-Dunántúlon, 1796–1847*. Romológiai Kutatóintézet, Szekszárd. (Romológiai Kutatóintézet közleményei 6.)

Nagy Pál (2003, szerk.): *Források a siklósi cigányok múltjából*. Romológiai Kutatóintézet, Szekszárd. (Romológiai Kutatóintézet közleményei 8.)

Nagy Pál (2004): „*Fáraó népe*”. *A magyarországi cigányok korai története (14–17. század)*. PTE BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs. (Gypsy Studéis – Cigány Tanulmányok)

Németh György (2000): *A roma kultúra virtuális háza. Iskolakultúra*, 4.

Péter Katalin (1988): *A fejedelemség virágkora (1606–1660)*. In Makkai László és Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Sárosi Bálint (1971): *Cigányzene*. Gondolat, Budapest.

Sárosi Bálint (é. n. [2004]): *A cigányzenekar múltja az egykorú sajtó tükrében, 1776–1903*. Nap Kiadó.

Schwicker, J. H. (1883): *Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen*. Wien.

Soós István (1994): *Cigányok*. In Ács Zoltán (szerk.): *Együttélő népek a Kárpát-medencében*. Auktor Könyvkiadó, Budapest.

Szabó István (é. n.): *A nemzetiségek térnyerése és a magyarság*. In Domanovszky Sándor (szerk.): *Barokk és felvilágosodás*. (Magyar művelődéstörténet, IV.) Magyar Történelmi Társulat, Budapest.

Szabó István (é. n. [1941]): *A magyarság életrajza*. Magyar Történelmi Társulat. (A Magyar Történelmi Társulat Könyvei, VIII.)

Szalay Béla (1914): *Cigánytörténeti adatok. Ethnographia*.

Szalay József – Baróti Lajos (1897): *A magyar nemzet története*. Budapest. Elektronikus dokumentum: Rubicon 1990–2001. Arcanum, 2002.

Szarka László (1997): *A magyarországi kisebbségi történetírás helyzete és feladatai. Kisebbségkutatás*, 1.

Takáts Sándor (é. n. [2000]): *A török-magyar énekek és muzsikások*. In *Bajvívó magyarok*. Corvina Kiadó.

Thallóczy Lajos (1878): *A cigányok szervezete történetéhez, 1661. Történelmi Tár*.

Thaly Kálmán (1880): *Adalék a magyar cigányok történetéhez. Történelmi Tár*.

Thaly Kálmán (1884): *A cseszneki vár cigányai. Történelmi Tár*.

Thomasius, Jacobus, Fritschius, Ahasverus – Enessey György (é. n. [1998]): *A cigányok. Három korai tanulmány a cigányokról*. Vál., ford., előszó és magyarázatok: Magyar László András. Orpheusz Kiadó.

Tomka Miklós: *A cigányok története*. In Szegő László (szerk.): *Cigányok – honnan jöttek, merre tartanak?* Budapest. (Kozmosz Könyvek)

Tóth Péter (2000): *A magyarországi cigányok története a feudalizmus korában*. In Kemény István (szerk.): *A magyarországi romák*. (Változó világ, 31.)

Törzsök Judit: *Kik az „igazi cigányok”? In: Kovalcsik Katalin (szerk.): Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. BTF-IFAMKM. 1998.

Vágh Mária (1983): *A romológiai kutatások története*. In: Szegő László (szerk.): *Cigányok – honnan jöttek, merre tartanak?* Budapest. (Kozmosz Könyvek)

Wellmann Imre (1989): *Magyarország népességének fejlődése a 18. században*. In *Magyarország története 10 kötetben, 4/1*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Erdős Zoltán

PTE, Bölcsészettudományi Kar

A konstruktív drámapedagógia a pedagógiai filozófia rendszertanában

A pedagógia mint önálló szakma, illetve tudomány számára nagy jelentőségű kérdés, hogy milyen módszerek segítségével újíthatja meg magát, hogy felelni tudjon azokra a kihívásokra, amelyeket drámai feszültségektől terhes korunk támaszt vele szemben. Ehhez a megújuláshoz hiteles és hatékony metódusokra van szükség.

A hatékony pedagógiai metódus megfogalmazás egy sor elméleti kérdést vet fel. Milyen oktatási/nevelési, azaz pedagógiai filozófia adekvát a mi korunkban, s milyen módszertan lehet elég rugalmas ahhoz, hogy a rohamos változásokra reagálni tudjon? Hol tud a fenti rendszer e két fontos tényezője szinergikus kapcsolatba lépni egymással, s hol segíthet ebben a drámapedagógia? Egyáltalán, tudományos szinten mennyire vehető komolyan egy sokáig csak „szín-játszázadosnak” titulált módszer-együttes? Az alábbi írás erre a kérdésre keresi a választ.